

УДК 658.51.011.047

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-6282/150-11>

Лабурцева О. І.

Київський національний торговельно-економічний університет

Laburtseva O.

Kyiv National University of Trade and Economics

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ МІНІМІЗАЦІЇ РІВНЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ

В статті розглянуто історію виникнення транзакційних витрат та еволюцію наукових підходів до трактування їх сутності. Аналіз транзакційних витрат на зарубіжних підприємствах показав, що їх частка є значною. Розкрито причини високого рівня транзакційних витрат на сучасних вітчизняних підприємствах та виявлено тенденції до їх зростання. Зазначено основні причини, які ускладнюють процес контролю та мінімізації транзакційних витрат: вони не регулюються чинним законодавством; не обліковуються та не відображаються окремим рядком у фінансовій звітності підприємства. Наочно представлено класифікацію транзакційних витрат підприємства. Продовжуючи наукове дослідження, було відмічено зростання рівня транзакційних витрат на вітчизняних підприємствах, що обумовлено збільшенням транзакцій для здійснення діяльності в сучасному бізнес-середовищі. Детально розглянуто транзакційні витрати в розрізі кожної групи класифікації. Наведено приклади прихованих транзакційних витрат. Зазначено, що не всі групи транзакційних витрат мають зв'язок з стадіями створення продукції. Розкрито взаємозв'язок між ланцюгом створення цінності та транзакційними витратами підприємства. Наведено приклади впливу транзакційних витрат на виробничий процес. Зроблено висновки про те, що менеджмент підприємства має бути спрямовано на мінімізацію транзакційних витрат на кожній стадії створення продукції. Обґрунтовано напрями зниження рівня транзакційних витрат на підприємстві шляхом зменшення кількості транзакцій, підвищення якості та довготривалості договорів, налагодження ефективного механізму вирішення спорів, застосування вертикальної інтеграції з найбільшими надійними постачальниками, постійного моніторингу власної інформаційної бази щодо контрагентів, застосування уніфікації й стандартизації, мінімізації організаційних й структурних змін та оптимізації обсягу інформації, що підлягає аналізу. Зазначено, що зниження транзакційних витрат шляхом застосування запропонованих заходів позитивно вплине на рівень витрат підприємства й сприятиме зростанню прибутковості, що забезпечить покращення конкурентної позиції підприємства на ринку.

Ключові слова: управління витратами, транзакційні витрати, приховані витрати, контрагенти, опортуністична поведінка, класифікація транзакційних витрат, скорочення витрат, підприємство.

ENTERPRISE COST MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF MINIMIZATION OF TRANSACTION COSTS LEVEL

The article deals with the history of transaction costs and the evolution of scientific approaches to the interpretation of their nature. The evolution of scientific approaches to transaction costs is discussed in the article. The analysis of transaction costs at foreign enterprises showed their considerable share. The main reasons that complicate the process of control and minimization of transaction costs are stated: they are not regulated by current legislation; are not accounted for and are not separately presented in the financial statements of the enterprise. The classification of transaction costs of the enterprise is clearly presented. Continuing scientific research, it was noted that the level of transaction costs at domestic enterprises was increasing, which was caused by the increase of transactions for conducting business in the modern business environment. The reasons for the high level of transaction costs at modern domestic enterprises are revealed and the tendencies for their growth are indicated. The reasons that complicate the process of controlling and minimizing transaction costs are outlined. Transaction costs are broken down by section of each classification group. Examples of hidden transaction costs are provided. It is noted that not all transaction cost groups are related to product creation stages. The relationship between the value chain and the transaction costs of the enterprise is shown. Examples of the impact of transaction costs on the production process are given. It is concluded that the management of the enterprise should be aimed at minimizing transaction costs at each stage of product creation. The relationship between the value chain and the transaction costs of the enterprise is shown. Examples of the impact of transaction costs on the production process are given. It is concluded that the management of the enterprise should be aimed at minimizing transaction costs at each stage of product creation. Directions for reducing the level of transaction costs at the enterprise by reducing transactions, improving the quality and duration of contracts, establishing an effective dispute settlement mechanism, applying vertical integration with the largest reliable suppliers, constant monitoring of own information base on counterparties, application of unification and standardization and optimizing the volume of information being analyzed. It is stated that the reduction of transaction costs through the implementation of the proposed measures will positively affect the level of costs of the enterprise, will contribute to the growth of profitability, which will increase the competitive position of the company in the market.

Keywords: cost management, transaction costs, hidden costs, counterparties, opportunistic behavior, classification of transaction costs, cost reductions, enterprise.

JEL Classification: L20, M20

Актуальність проблеми. Важливою передумовою ефективного функціонування сучасного підприємства є швидке прийняття його керівництвом управлінських рішень в режимі реального часу. Разом з цим процес вза-

ємодії підприємства з контрагентами в сучасних умовах ускладнюється – збільшення інформаційних потоків та кількості транзакцій обумовлюють зростання транзакційних витрат, що має бути враховано для успішного

управління витратами підприємства. Оскільки трансакційні витрати не мають безпосереднього зв'язку з процесом виробництва, але відображають рівень організації взаємодії контрагентів та пов'язані з витратанням часу й інших ресурсів, менеджмент підприємств має бути спрямований на їх мінімізацію, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відмітити, що питання визначення трансакційних витрат, їх класифікації привертало до себе увагу таких відомих вітчизняних та закордонних фахівців, як: Р. Коуз, Н. Л. Гавкалова, Т. А. Власенко, Н. П. Мацелюх, І. А. Максименко, П. В. Круш, В. В. Мартиненко, М. М. Теліщук, Т. І. Зосименко, А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко, І. С. Медушевська, Т. Я. Коцкулич, В. Д. Пархоменко та інших. Проте критичний аналіз праць як іноземних, так і вітчизняних дослідників свідчить про недостатність висвітлення проблем, пов'язаних, насамперед, із дослідженням впливу трансакційних витрат на витрати підприємства та шляхів їх зниження в процесі управління витратами, що зумовило вибір теми дослідження, його мету та свідчить про його актуальність.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі трансакційних витрат у управлінні витратами підприємства та розробка рекомендацій щодо їх мінімізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукові підходи класичного та неокласичного періодів не передбачали виокремлення трансакційних витрат у складі витрат підприємства. Оскільки трансакційні витрати не обліковують та не відображають окремим рядком у фінансовій звітності підприємства, вважалося, що вони дорівнюють нулю. Перше наукове обґрунтування сутності трансакційних витрат зроблено Р. Коузом в статті «Природа фірми» [10].

Економічна енциклопедія дає таке визначення трансакційних витрат: «...витрати у сфері обміну, пов'язані з актами купівлі-продажу, переданням прав власності» [3, т. 3, с. 673]. Отже, трансакційні витрати не мають прямого зв'язку з процесом виробництва, вони є альтернативними витратами та супроводжують організаційні питання діяльності підприємства: збір та обробку інформації, підготовку та укладання договорів, контроль за їх реалізацією [2, с. 209]. Разом з цим, необхідність дотримання формальних та неформальних правил ведення економічної діяльності обумовлює високий рівень трансакційних витрат сучасного підприємства, оскільки в інституційному середовищі воно взаємодіє з великою кількістю контрагентів – постачальниками, дистрибуторами, ритейлерами, дилерами, покупцями, конкурентами, державними структурами [5]. Детермінанти сучасних реалій діяльності підприємства передбачають зростання частки трансакційних витрат, що пов'язано з постійним збільшенням інформаційних потоків, розширенням кола контрагентів, появою специфічних витрат, пов'язаних з питаннями прав власності, обміну компетенціями й іншими чинниками [9, с. 99].

В дослідженнях І. Медушевської зазначено, що в США та країнах Західної Європи на покриття трансакційних витрат припадає до 50% вартості виробленої продукції; в Росії співвідношення між виробничими та трансакційними витратами становить 40% до 60% відповідно [8, с. 31]. Н. П. Мацелюх, І. А. Максименко, П. В. Круш, В. В. Мартиненко, М. М. Теліщук стверджують, що останніми роками показники частки

трансакційних витрат у ВВП різних країн зблизилися [4, с. 110]. А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко вважають, що «...в Україні внаслідок існування неефективних інститутів, адміністративних бар'єрів і обмежені середні трансакційні витрати залишаються на високому рівні, що обмежує обсяг і кількість угод, призводить до збільшення граничних витрат підприємств, які потрапляють під їх вплив» [6 с. 317]. Отже, Україна також відноситься до країн, підприємства яких мають високий рівень трансакційних витрат, що потребує врахування при управлінні витратами.

Трансакційні витрати неможливо повною мірою відобразити в даних бухгалтерського обліку, що ускладнює процес їх контролю та оптимізації [7, с. 37]. Традиційно в складі трансакційних витрат виділяють [3, т. 3, с. 673]: витрати на пошук інформації; витрати, пов'язані з веденням переговорів; витрати вимірювання; витрати, що виникають через потреби захисту прав власності та опортуністичну поведінку контрагентів (рис. 1).

Наведене угруповання дає підстави для формування системи оцінки трансакційних витрат підприємства. Як видно з рис. 1, трансакційні витрати безпосередньо пов'язані з побічними процесами щодо отримання необхідної для управління інформації, проведення переговорів та складання господарських угод, операцій вимірювання, витрат щодо отримання та захисту прав власності й опортуністичної поведінки контрагентів, що стримує та нівелює можливість співробітництва на взаємовигідних умовах.

Для успішного врахування трансакційних витрат й мінімізації їх рівня керівники підприємства повинні мати чітке уявлення про ті витрати й втрати, які фактично несе підприємство, незважаючи на те, що вони не завжди мають конкретне цифрове відображення у статтях фінансовій звітності. Тому вважаємо за доцільне розглянути кожен групу трансакційних витрат більш детально.

Фактично, трансакційні витрати щодо пошуку інформації можна поділити на отримання інформації про постачальників, покупців та конкурентів, від якості якої залежить результат діяльності підприємства. Підприємства витрачають значну кількість часу та інших ресурсів на отримання інформації про альтернативних постачальників [1, с. 5]. Але, потрібно враховувати, що більш низька ціна на сировину і матеріали може нівелюватися зростанням транспортних витрат, зниженням якості матеріалів, невідповідальністю контрагента щодо дотримання термінів поставок тощо.

Своєчасно отримана інформація про потенційних покупців, їх вподобання щодо асортименту продукції, рівень попиту надасть можливість підприємству розширити територіальні межі ринків збуту та покращити конкурентні позиції продукції.

При цьому слід зазначити, що інформація про конкурентів потрібна в першу чергу для порівняння даних підприємства з показниками аналогічних підприємств, оскільки нестача інформації щодо цін конкурентів може зумовити втрати прибутку через завищення або заниження цін на власну продукцію.

Важливе значення для підприємств має переговорний процес, який вимагає витрат на процедури, пов'язані з його організацією та проведенням на належному рівні, прийняттям рішень, укладанням та юридичним оформленням угод тощо.

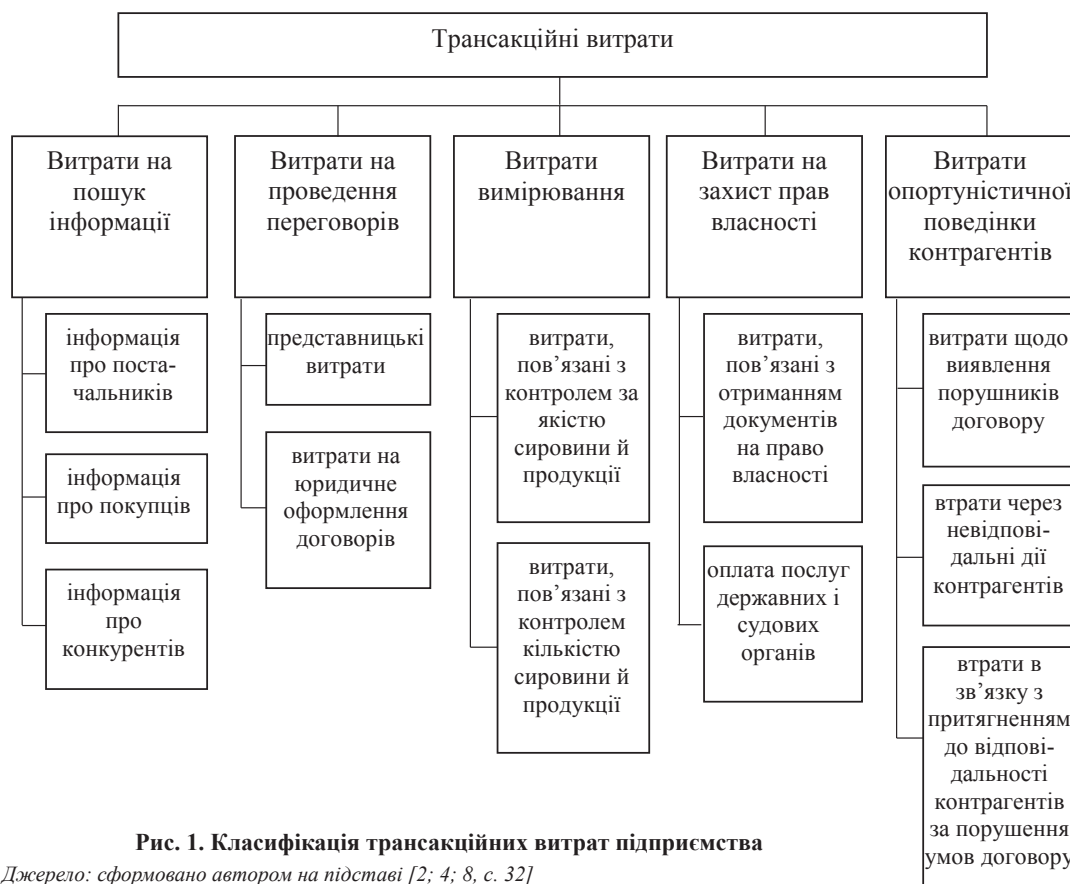


Рис. 1. Класифікація трансакційних витрат підприємства

Джерело: сформовано автором на підставі [2; 4; 8, с. 32]

Під час виконання договірних умов у підприємства виникають витрати, пов'язані з визначенням відповідності термінів отримання сировини й матеріалів, рівня їх якості й кількості. Крім того, підприємство формує витрати на аналогічні процедури щодо власної продукції.

Витрати на захист прав власності мають високий рівень в країнах, де недосконало працюють механізми захисту власності. Підприємства витрачають значний обсяг часу і ресурсів на отримання документів на право власності, послуги державних і судових органів. Крім того, через неякісно оформлені документи щодо операцій купівлі-продажу чи оренди підприємство може втратити частину майна.

Крім того, додаткові витрати підприємство може мати через опортуністичну поведінку контрагентів, коли одна сторона договірних умов прагне отримати односторонні переваги за рахунок іншої. Це може проявлятися у вигляді ухилення від виконання окремих пунктів договорів або мати ознаки шахрайства.

Враховуючи специфіку трансакційних витрат, вважаємо за доцільне окрім традиційних виділити приховані трансакційні витрати. Наприклад, на внутрішньому рівні підприємство може мати додаткові витрати через прийняття нераціональних рішень, що базувались на неповній, неякісній чи недостовірній інформації. Рівень витрат підприємства може бути завищено через зовнішні чинники: отримання від постачальників сировини й матеріалів низької якості, заміна одних матеріалів іншими, втрата частини майна через неякісно оформлені договори купівлі-продажу чи оренди тощо.

Зазначене дає підстави стверджувати, що, незважаючи на те, що трансакційні витрати не враховуються

під час виробничих процесів, вони здійснюють вплив на ці процеси. Отже, для ефективного управління витратами керівництво підприємства повинно мінімізувати трансакційні витрати на кожному етапі ланцюга створення цінності (рис. 2).

Як видно з рис. 2, не на кожній стадії створення продукції можуть виникати всі трансакційні витрати. Так, витрати на пошук інформації можуть виникати на кожній ланці ланцюга створення цінності. Через опортуністичну поведінку контрагентів підприємство може отримати додаткові витрати на стадії матеріально-технічного забезпечення через отримання неякісної сировини й матеріалів, або простої обладнання через порушення термінів чи обсягів поставок матеріалів. Якщо підприємство орендує приміщення для зберігання готової продукції, витрати опортуністичної поведінки можуть проявлятися у несвоєчасному наданні складських приміщень, або умови орендованих приміщень можуть не відповідати фізико-хімічним властивостям готової продукції. Якщо підприємство користується послугами логістичних компаній, витрати опортуністичної поведінки контрагентів можуть проявлятися у пошкодженні продукції через неякісне або несвоєчасне транспортування готової продукції.

Отже, при управлінні витратами доцільно спрямувати менеджмент підприємства на мінімізацію трансакційних витрат на кожній стадії створення продукції. З цією метою підприємствам рекомендується:

– перегляд договорів з метою зменшення кількості трансакцій; кількість угод та трансакційних операцій має бути доцільною та обумовленою економічною ефективністю;

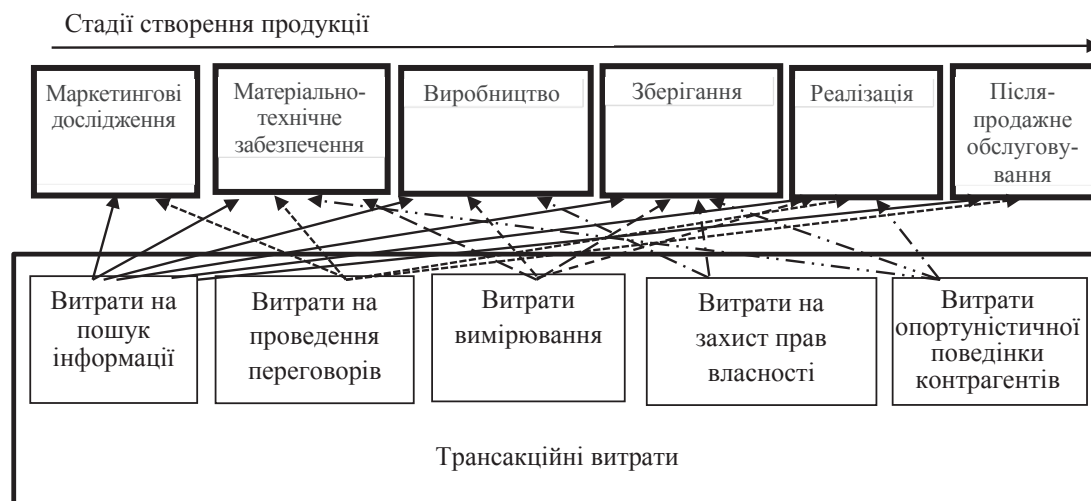


Рис. 2. Взаємозв'язок між ланцюгом створення цінності та трансакційними витратами підприємства

Джерело: сформовано автором на підставі [5; 6]

– формування та постійне оновлення власної інформаційної бази щодо контрагентів, їх економічного стану, репутації;

– складання довгострокових угод контрагентами та розгляд можливості вертикальної інтеграції з найбільшими надійними постачальниками;

– професійний підхід до складання договорів з ретельним оформленням штрафних санкцій та розроблення ефективного механізму вирішення спорів;

– впровадження уніфікації й стандартизації щодо контрольних процедур й документації операцій;

– мінімізація проведення організаційних й структурних змін на підприємстві, постійного перегляду внутрішніх стандартів;

– зменшення зайвих процедур контролю та оптимізація обсягу інформації, що підлягає аналізуванню.

Висновки. Сучасні вітчизняні підприємства працюють в умовах недосконалого законодавства, жорсткої конкуренції, великої кількості інформаційних потоків й інших несприятливих чинників зовнішнього середовища, що ускладнює процеси взаємодії з контрагентами та сприяє зростанню трансакційних витрат. Проведене дослідження дозволило не тільки визначити й класифікувати трансакційні витрати підприємства, виокремивши приховані їх форми, а й показати шляхи їх мінімізації при прийнятті рішень щодо управління витратами підприємства. Врахування запропонованих заходів не тільки дозволить знизити трансакційні витрати, а й позитивно вплине на рівень витрат підприємства та сприятиме зростанню прибутковості й стабільності конкурентної позиції підприємства в ринкових умовах господарювання.

Список використаних джерел:

1. Власенко Т. А. Забезпечення ефективності менеджменту персоналу за рахунок управління трансакційними витратами: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Т. А. Власенко ; Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2011. – 20 с.
2. Гавкалова Н. Л. Дослідження впливу трансакційних витрат підприємства на ефективність менеджменту персоналу на прикладі підприємств Харківського регіону / Н. Л. Гавкалова, Т. А. Власенко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид. ХарРІНАДУ «Магістр», 2011. – Випуск № 1(32). – С. 204–211.
3. Економічна енциклопедія : в 3-х т. / відп. ред. С. В. Мочерний. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2000–2002.
4. Економічні теорії в системі наукових економічних знань : 2-ге вид. перероб. та доп. Навчальний посібник / Н.П. Мацелюх, І.А. Максименко, П.В. Круш, В.В. Мартиненко, М.М. Телішук та ін. – К.: Видання Центр «Центр учбової літератури», 2016. – 226 с.
5. Зосименко Т. І. Індикатори трансакційних витрат в процесі трансформації економічної системи [Електронний ресурс] / Т. І. Зосименко // Ефективна економіка. – 2010. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=143>
6. Інституціонально-інформаційна економіка : Підручник / А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко ; за ред. акад. НАН України А. А. Чухна. – К.: Знання, 2010. – 687 с.
7. Коцкулич Т. Трансакційні витрати: основні аспекти теорії трансакційних витрат як фактора оптимізації діяльності підприємств / Т. Коцкулич // Економіст. – № 7. – 2014. – С. 36–39.
8. Медушевская И. Е. Трансакционные издержки коммерческой организации / И. Е. Медушевская // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Экономические науки. – 2016. – № 1(4). – С. 29-36.
9. Пархоменко В.Д. Бути успішним в умовах інформаційного перевантаження : монографія / В.Д. Пархоменко. – Київ: УкрІНТЕІ, 2018. – 140 с.
10. Coase R. The Nature of the Firm // *Economica*, Vol. 4, No. 16, November 1937, pp. 386-405.

References:

1. Vlasenko, T. A. (2011) Zabezpechennia efektyvnosti menedzhmentu personalu za rakhunok upravlinnia transaktsijnymy vytratamy [Providing effective management of personnel for co-workers managing transacted vitrates]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: Khark. nats. ekon. un-t [in Ukrainian].

2. Havkalova, N. L., & Vlasenko, T. A. (2011) Doslidzhennia vplyvu transaktsijnykh vytrat pidprijemstva na efektyvnist' menedzhmentu personalu na prykladi pidprijemstv Kharkivs'koho rehionu. [*More information on the impact of transaction requirements on the effectiveness of personnel management in the application of the Kharkiv region*]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. pr. – Theory and practice of the sovereign government: the science of science. (pp. 204-211). (Vols. 1(32)). Kharkiv: Vyd. KharRINADU «Mahistr», – Vypusk № 1(32). – S. 204–211. [in Ukrainian].
3. Mochernyj, S. V. (Eds.) (2000-2002). Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]. (Vols. 1-3). Kyiv: Vydavnychyj tsentr "Akademiia [in Ukrainian].
4. Matseliukh, N.P., Maksymenko, I.A., Krush, P.V., Martynenko, V.V., Telischuk, M.M. et al. (2016). Ekonomichni teorii v systemi naukovykh ekonomichnykh znan' [Economic theories in the system of science and economic knowledge]. (p. 226). Kyiv : Vydanystvo «Tsentr uchbovoi literatury» [in Ukrainian].
5. Zosymenko, T. I. (2010). Indykatory transaktsijnykh vytrat v protsesi transformatsii ekonomichnoi systemy [Indicators of transactional vitrates in the process of transformation of an economical system]. Efektyvna ekonomika. – An efficient economy, 4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=143> [in Ukrainian].
6. Chukhno, A. A., Leonenko, P. M., & Yukhymenko, P. I. (2010). Instytutsional'no-informatsijna ekonomika [Institutional Information economics]. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
7. Kotskulych, T. (2014). Transanktsijni vytraty: osnovni aspekty teorii transanktsijnykh vytrat iak faktora optymizatsii diial'nosti pidprijemstv [Transaction costs: major aspects of transaction costs theory as a factor in optimizing enterprise activity]. Ekonomist – Economist, 7, pp. 36–39 [in Ukrainian].
8. Medushevskaia, Y. E. (2016). Transaktsyonnye yzderzhky kommercheskoj orhanyzatsyy [Transaction costs of a commercial organization]. Yzvestyia vysshnykh uchebnykh zavedenyj. Povolzhskij rehyon. Ekonomycheskye nauky – News of higher educational institutions. Volga region. Economics, 1(4), pp. 29-36. [in Russian].
9. Parkhomenko, V.D. (2018). Buty uspishnym v umovakh informatsijnoho perevantazhennia [To be successful in the conditions of information overload]. Kyiv : UkrINTEI, p. 140 [in Ukrainian].
10. Coase R. (1937). The Nature of the Firm // *Economica*, Vol. 4, No. 16, November, pp. 386-405.